

ISSN 1392 - 0391

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

7

Atgimimas ir Katalikų Bažnyčia

Vilnius "Katalikų pasaulio" leidykla 1994

UDK 947. 45 (082)

Li-191

Redakcinė kolegija:

Egidijus Aleksandravičius

Antanas Kulakauskas

Česlovas Laurinavičius

Rimantas Miknys

Egidijus Motieka (vyriausiasis redaktorius)

Vladas Sirutavičius

Giedrius Subačius

Antanas Tyla

Sudarytojai:

Egidijus Motieka

Rimantas Miknys

Vladas Sirutavičius

Recenzavo

dr. *Gediminas Rudis*

Leidinį parengti talkino:

Vytautas Jogėla

Raimundas Lopata

© "Katalikų pasaulio" leidykla

© Lietuvos atgimimo istorijos studijos

TURINYS

PRATARMĖ	5
I. STRAIPSNIAI. STUDIJOS	7
<i>Aldona Prašmantaitė</i> VILNIAUS BIBLIJOS DRAUGIJA (1816–1826)	8
<i>Ieva Šenavičienė</i> GAMTOS MOKSLAI IR DVASININKIJOS UGDYMAS LIETUVOJE XIX a.	24
<i>Vytautas Jogėla</i> VILNIAUS ROMOS KATALIKŲ DVASINĖS AKADEMIJOS ĮKŪRIMAS	56
<i>Vidmantas Edvardas</i> RELIGINIS TAUTINIS SAJŪDIS ŽEMAITIJOJE XIX a. PABAIGOJE	96
<i>Darius Staliūnas</i> VILNIAUS VYSKUPO E. ROPO VEIKLOS PĖDSAKAIS (1903–1907)	142
<i>Regina Laukaitytė</i> LEGALIOS KATALIKIŠKOS SPAUDOS PRADŽIA LIETUVOJE	220
<i>Aroldas Gaidys</i> LIETUVIŲ KATALIKIŠKŲ DRAUGIJŲ BRUOŽAI (1905–1907)	254
<i>Juozas Skirius</i> BAŽNYTINĖS "LIETUVIŲ DIENOS" SVARBA LIETUVAI (1916–1918)	317
<i>Raimondas Lopata</i> ANTANAS VISKANTAS IR BANDYMAS ATKURTI LDK	331

II. SENA DISKUSIJA	341
J.STAKAUSKAS IR V.BIRŽIŠKA APIE MOTIEJŲ VALANČIŲ IR JO LIETUVIŠKUMĄ	342
III. PUBLIKACIJOS	409
<i>Kazys Misius</i> APIE LIETUVIŲ SPAUDOS DRAUDIMĄ IR KATALIKŲ DVASININKIJOS VAIDMENĮ JŲ ĮGYVENDINANT	411
<i>Regina Laukaitytė</i> NESKELBTAS J.TOTORAIČIO STRAIPSNIS APIE DIDIŲ VILNIAUS SEIMĄ	435
<i>Regina Laukaitytė, Algimantas Katilius</i> BATAKIŲ DEKANATO KUNIGŲ SUSIRINKIMO NUTARIMAI (1906 m. sausis)	444
<i>Algimantas Katilius</i> PASKUTINIOJO ŽEMAIČIŲ VYSKUPO P.KAREVIČIAUS ATSIMINIMŲ FRAGMENTAS	452
STRESZCZENIE	488
SUMMARY	496
ZUSAMMENFASSUNG	504
ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ	512
VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ	532
APIE AUTORIUŠ	542

I. STRAIPSNIAI. STUDIJOS

VILNIAUS BIBLIJOS DRAUGIJA (1816–1826)

Aldona Prašmantaitė

Intensyviai XIX a. pirmųjų dešimtmečių Vilniaus kultūriniam ir intelektualiniam gyvenimui tyrinėtojų dėmesio nestinga, tačiau tuo metu veikusios Biblijos draugijos istorija iki šiol nėra detaliau tyrinėta. Fragmentiškos užuominos istoriografijoje suponuoja prielaidą¹, jog čia būta formalios organizacijos. Antai universiteto istorijos autorius J. Bielinškis (Bielinski), pažymėjęs, kad su universitetu ši draugija neturėjusi jokių ryšių, akcentuoja labai menką jos veiklą. Skeptiška nuostata į Lietuvoje veikusią Biblijos draugiją ryški ir M. Biržiškos enciklopediniame straipsnyje apie Biblijos draugijas². Kadangi žinoma, jog draugijai priklausė keli universiteto profesoriai, kad draugija rūpinosi Biblijos platinimu, tarp kitų ir lietuviško Naujojo Testamento, kurį vertė ir išleido draugijos narys Žemaičių vyskupas J. A. Giedraitis (Giedraytis, Giedroyc, Gedroitz, Gedroic) 1816 metais, toks požiūris mažų mažiausiai keistas. Keista ir tai, kad J. Bielinškis ir M. Biržiška bene bus vieninteliai (be rusų istoriko A. Pypino (Pypin) specialioje studijoje³ pateiktos vienos kitos užuominos) apie tą laiko tarpsnį rašę autoriai, pastebėję Biblijos draugijos veiklos pėdsakų Lietuvos kultūriniame gyvenime. Matyt, istoriografinis vakuumas atsirado ne vien dėl duomenų stygiaus.

Straipsnio tikslas – aptarti Biblijos draugijos Lietuvoje atsiradimo aplinkybes bei svarbiausias veiklos kryptis, remiantis iki šiol istoriografijoje nenaudotais archyviniais ir spausdintais šaltiniais. Svarbios medžiagos nagrinėjamai temai rasta Rusijos valstybinio

istorijos archyvo (toliau – RVIA) Rusijos Biblijos draugijos (toliau – RBD) fonde. Vertingos informacijos yra ir spausdintuose Vilniuje veikusios Biblijos draugijos (toliau – VBD) viešųjų visuotinių susirinkimų protokoluose. Neabejotinai reikšmingų duomenų turėtų būti draugijos eilinių posėdžių protokoluose, tačiau jų kol kas nepavyko rasti.

VBD IŠTAKOS

Idėja įkurti Vilniuje Biblijos draugiją atėjo iš Sankt Peterburgo, kur 1812 m. gruodžio 6 d.* caro įsaku įsteigta Sankt Peterburgo Biblijos draugija⁴, nuo 1814 m. rugsėjo mėn. veikusi kaip Rusijos Biblijos draugija. Pastarosios atsiradimą inspiravo 1804 m. Londone įkurta Britų ir užsienio Biblijos draugija (British and Foreign Bible Society), žymiausia ir veikliausia iš visų kada nors iki tol veikusių ar vėliau įkurtų Biblijos draugijų. Anglijos Bažnyčios istorijoje XVIII a. paskutiniai dešimtmečiai išskiriami kaip ypatingo religinio pagyvėjimo laikotarpis. Šalyje vyravęs krikščioniškas entuziazmas sudarė prielaidas misionieriškų tendencijų stiprėjimui protestantų bažnyčioje, inspiravo ekumeninį sąjūdį. Svarbiausias Biblijos draugijos tikslas buvo propaguoti Šv. Raštą visame pasaulyje. Vienas iš šios veiklos aspektų – analogiškų draugijų steigimas įvairiose pasaulio šalyse.

Sankt Peterburge įkurta draugija užsibrėžė platinti Šv. Raštą tarp visų Rusijos imperijoje gyvenančių tautų jų gimtąja kalba. Švento Rašto rusų kalba leidimo reikalai buvo bažnytinės vyresnybės kompetencija, todėl draugija ketino skleisti Dievo Žodį tik tarp imperijoje gyvenančių užsieniečių ir kitatikių, kurių dauguma išsivertusi Šv. Rašto neturėjo⁵. Pagal draugijos taisykles Šv. Raštas

¹ Bieliński J. Uniwersytet Wileński (1579–1831). Kraków, 1899–1909. T. 2. S. 606.

² B[iržiš]ka M. Biblijų draugijos // Lietuvos enciklopedija. K., 1935. T. 3. P. 827.

³ Пыпин А. Н. Российское Библиейское общество 1812–1826 // Религиозные движения при Александре I. Петроград, 1916. С. 1–293.

* Čia ir toliau datos nurodomos pagal senąjį kalendorių.

⁴ Ten pat. P. 21.

turėjo būti platinamas be jokių priedų ir komentarų⁶. Antrasis minėtų taisyklių punktą skelbė, kad draugijai gali priklausyti bet kokio tikėjimo išpažinėjai, taigi ir katalikai. Vienintelė sąlyga – pritarti Šv. Rašto platinimo idėjai ir ištraukti į draugijos veiklą⁷. Draugijos lėšų fondą numatyta kaupti iš narių kasmetinių mokesčių ir vienkartinių įnašų, kurie nebuvo ribojami⁸. Be to, materialiai remti neatsisakė Britų ir užsienio Biblijos draugija, paaukojusi įkūrimo proga 500 svarų sterlingų⁹. Vadovauti draugijai turėjo renkamas komitetas iš vieno prezidento, ne mažiau kaip dviejų viceprezidentų, išdininko, dviejų sekretorių ir šešių ar daugiau direktorių. Skirtingai nuo Britų ir užsienio Biblijos draugijos, veikusios visuomeniniais pagrindais, Rusijoje draugijos veikla nuo pat pradžių buvo sąmoningai susieta su valstybiniu valdymu. Vadovauti draugijai ėmėsi aukštas caro administracijos pareigūnas – Vidaus reikalų ministerijos kitatikių dvasinių reikalų vyriausiasis valdytojas A. Golycinas (Golicyn). Ši aplinkybė neabejotinai turėjo įtakos Biblijos draugijos veiklos Rusijoje efektyvumui – draugijos skyrių greit atsirado įvairiose Rusijos imperijos vietose. Jau pirmaisiais 1813 metais buvo įkurti šeši skyriai¹⁰. Nors Lietuvoje toks skyrius įkurtas kur kas vėliau, bet draugijos skleidžiamos idėjos Lietuvos visuomenę pasiekė vos ją įsteigus. Į RBD jau pirmaisiais jos veiklos metais įstojo Žemaičių vyskupas J. A. Giedraitis, ne tik teoriškai palaikęs Biblijos platinimo idėją, bet ir konkrečiai prisidėjęs prie jos įgyvendinimo: išvertė Naująjį Testamentą į lietuvių kalbą ir išleido jį Biblijos draugijos tarpininkaujamas. Draugijai priklausė ir kiti Žemaičių vyskupijos dvasininkai. J. A. Giedraičio pasirašytuose 1813 m. kunigų tarnybos lapuose nurodyti jos nariai: vyskupijos oficiolas prelatas Bonaventūra Gailevičius (Goylewicz), kanauninkas Dominykas Mogėnas (Mogien), Butkiškių parapijos klebonas Juozapas Januškevičius (Januskiewicz), Sedos parapijos klebonas Stanislovas Ovsianas (Owsian)¹¹. Reikėtų specialių paieškų, norint nustatyti, kokia konkrečiai buvo šių dvasininkų kaip Biblijos draugijos narių veikla. Draugijai taip pat priklausė Vilniaus vyskupas J. Stroinovskis (Stroinowski) ir kai kurie Vilniaus vyskupijos kunigai. Pažymėtina, kad J. Stroinovskis labai palankiai sutiko žinią apie draugijos įkūrimą Sankt Peterburge. Pasak vyskupo, Vilniaus vyskupijai Biblijos

draugijos ketinimai aprūpinti Šv. Raštu itin svarbūs, nes Biblijos čia trūksta¹². Jis ragino savo vyskupijos dvasininkus, kad jie kiek galėdami remtų draugiją materialiai arba patys į ją stotų¹³. 1814 m. sausio 17 d. draugijos posėdyje pažymėta, kad Vilniaus vyskupas nuo savo vyskupijos dvasininkų atsiuntė 745 rb, ir nurodė aukojusių kunigų pavardes bei gyvenamąją vietą. Prie to paties rašto buvęs pridėtas ir sąrašas kunigų, pasižadantių kasmet mokėti draugijai 265 rb įnašą, tarp jų ir pats vyskupas¹⁴. Vyskupo siųstų raštų minimoje byloje nėra, taigi neaišku, kiek Vilniaus vyskupijos dvasininkų panoro būti RBD nariais.

Be tikrųjų narių, RBD turėjo savų korespondentų – žmonių, padėjusių platinti Bibliją ir kitą draugijos leidžiamą literatūrą. Lietuvoje jais buvo Žemaičių kanauninkas G.Bytautas (Bytowt), Vilniaus vyskupijos prelatas J.Civinskis (Ciwinski)¹⁵. Taigi Lietuvos visuomenę žinios apie Sankt Peterburge įkurtą Biblijos draugiją pasiekdavo ir, reikia manyti, kad draugijos skyriaus steigimas Vilniuje nebuvo netikėtas.

VBD ĮSTEIGIMAS IR NARIAI

Į įkūrimo iškilmes Vilniuje atvyko vienas iš RBD steigėjų, Britų ir užsienio Biblijos draugijos narys, tuo metu Sankt Peterburge

⁵ Проект об учреждении в С. Петербурге Библейского общества // О библейских обществах и учреждении такого же в Санкт Петербурге. СПб., 1813. С. 35.

⁶ Ten pat. P. 39.

⁷ Ten pat.

⁸ Ten pat. P. 40.

⁹ Ten pat. P. 41.

¹⁰ Пыпин А. Н. Российское Библейское... С. 30.

¹¹ 1813 m. Žemaičių vyskupijos kunigų tarnybos lapai // RVIA. F. 822. Ap. 11. B. 426. L. 4, 6, 13, 21.

¹² 1813 04 26 J. Stroinovskio raštas A. Poliui // Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius. F. 273–2313. L. 1.

¹³ Ten pat.

¹⁴ 1814 01 17 RBD posėdžio protokolas // RVIA. F. 808. Ap. 1. B. 92. L. 23.

¹⁵ 1818 08 14 A. Golycino raštas VBD // Ten pat. B. 8. L. 177.

gyvenęs škotų misionierius R.Pinkertonas (Pinkerton). Kokios svarbos įkūrimui teikta, matyti iš R.Pinkertono suinteresuotumo žinią į Sankt Peterburgą perduoti kaip galima greičiau. Jo laiškas RBD sekretoriui V.Popovui (Popov) datuotas 1816 m. spalio 23 d. ir rašytas ką tik po steigiamojo susirinkimo¹⁶, surengto pas generalgubernatorių A.Rimskį-Korsakovą (Rimskij-Korsakov). Čia, pasak R.Pinkertono, spalio 23 d. vidudienį susirinko apie pusšimtis gerbtiniausių miestiečių¹⁷. Susirinkimą pradėjo pats generalgubernatorius. Po to kalbėjęs civilinis vicegubernatorius grafas M.Pliateris Zybergas (Syberg, Zyberk) aptarė pagrindinius VBD veiklos principus ir perskaitė nuostatų projektą¹⁸. Buvo išrinktas komitetas, kurį sudarė viceprezidentai, direktoriai, sekretoriai ir išdininkas. Iš komiteto struktūros matyti, kad kuriama draugija turėjo funkcionuoti kaip RBD skyrius. Prezidento institucijos nebuvimas akivaizdžiai pabrėžė priklausomybę ir pavaldumą RBD. Jau 1814 m., nutarus Sankt Peterburgo Biblijos draugiją vadinti Rusijos Biblijos draugija, buvo numatyta, kad įvairiose imperijos vietose įkurtos draugijos bus vadinamos miestų vardais ir veiks RBD skyrių teisėmis, privalės siųsti į Sankt Peterburgą ne tik metines ataskaitas, bet ir nuolat pranešinėti apie nuveiktus darbus.

Be A.Rimskio-Korsakovo, viceprezidentais išrinkti Žemaičių vyskupas kunigaikštis J.A.Giedraitis, grafas M.Pliateris Zybergas ir mokyklų vizitatorius grafas Adomas Chreptavičius¹⁹. J.A.Giedraitis susirinkime nedalyvavo²⁰. Lemiamos reikšmės renkant į viceprezidento postą, matyt, turėjo vyskupo, kaip Naujojo Testamento vertėjo, nuopelnai ir narystė RBD.

Į komitetą išrinkta įvairių konfesijų atstovų. Be J.A.Giedraičio, katalikų hierarchijai atstovavo J.Civinskis, Vilniaus vyskupijos generalinis vikaras, pavaduojantis tuometinį Vilniaus vyskupijos administratorių metropolitą S.Sestrencevičių Bogušą (Siestrzeniewicz Bohusz). Komiteto direktoriais buvo išrinkti evangelikų reformatų kunigas Steponas Rečinskis (Reczynski), Vilniaus Šv. Dvasios vienuolyno archimandritas Joilas (Joil), evangelikų senjoras Jonas Jokūbas Nikolajus (Jan Jakub Nikolaj)²¹. Kol nesurasti draugijos eilinių posėdžių protokolai, sunku spręsti apie jų aktyvumą. Viena aišku, kad steigiant Biblijos draugijos skyrių

Vilniuje, buvo siekiama laikytis pagrindinio protestantiškųjų draugijų veiklos principo – Dievo žodžio platinimui telkti visų konfesijų tikinčiuosius.

Kiekybiniu požiūriu persvarą komitete turėjo pasauliečiai. Iš 18 narių (kartu su 2 sekretoriais ir išdininku) tik 6 buvo dvasininkai²². Į komitetą įėjo aukšti valstybinės valdžios pareigūnai. Be A.Rimskio-Korsakovo, komiteto nariais išrinkti civilinis gubernatorius P.Hornas (Horn), generalinis pašto direktorius A.Bucharskis (Bucharski), gubernijos bajorų vadovas T.Ropas (Ropp), vyriausiojo teismo prezidentai A.Chrapovickis (Chrapowicki) ir I.Balinskis (Baliński)²³. Universiteto profesūrai komitete atstovavo S.Malevskis (Malewski), Z.Niemčevskis (Niemczewski), J.Saundersas (Saunders), A.Bekiu (Becu), J.Znoska (Znosko) ir adjunktas M.Bobrovskis (Bobrowski)²⁴. Tai, kad komitetui priklausė universiteto profesoriai, verčia abejoti istoriografijos teiginiais, jog universitetas nieko bendra su draugija neturėjęs. Kita vertus, iš karto krinta į akis, jog Vilniaus universiteto teologams komitete atstovauja vien M.Bobrovskis. Žinoma, tai toli gražu nepakankamas argumentas versijai apie universitete dirbančių teologų (F.N.Golianskio (Golański), J.Chodanio (Chodani) ir kt. priešišką požiūrį į steigiamą Biblijos draugiją. Reikėtų nuodugnesnių studijų, kad būtų galima išsamiai ir argumentuotai šį neigiamą požiūrį komentuoti. Tačiau ir turima fragmentinė medžiaga suponuoja prielaidą apie galimus besikuriančios VBD ryšius su oficialiosios Katalikų Bažnyčios smerkiama masonų organizacija. Iš turimo VBD komiteto narių vardinio sąrašo²⁵ matyti, kad masonų tarp jų yra. Masonams priklausė VBD nariai A.Chrapovickis,

¹⁶ 1816 10 23 R. Pinkertono laiškas RBD sekretoriui V. Popovui // Ten pat. B. 65. L. 141–145.

¹⁷ Ten pat. L. 142.

¹⁸ Ten pat.

¹⁹ Ten pat. L. 143.

²⁰ Ten pat.

²¹ Ten pat.

²² Ten pat; Wiadomość // Kurjer Litewski. 1816. Nr. 98.

²³ Ten pat.

²⁴ Ten pat.

²⁵ Ten pat.

J.Saundersas, T.Ropas, M.Pliateris Zybergas, J.Niemčevskis, I.Balinskis²⁶. Tik nuodugnėsnė tyrimai galėtų padėti atsakyti į klausimą, kiek masonų idėjos buvo prasiskverbusios į VBD. Draugijos įkūrimas ir pirmieji veiklos metai chronologiškai sutampa su masonų ložių klestėjimo laikotarpiu Lietuvoje, taigi teiginys, kad VBD turėjo įtakos masonai, nėra absurdiškas. Juo labiau kad istoriografijoje tendencija sieti Biblijos draugijų veiklą su masonų sąjūdžiu pakankamai ryški. A.Bodo (Boudou) manymu, aukštųjų Rusijos visuomenės sluoksnių įsitraukimas į masonų sąjūdį labai palengvino RBD įkūrimą²⁷. Neneigia masonų, visų pirma jų literatūros, poveikio RBD ir A.Pypinas²⁸. N.Šilderio (Šilder) nuomone, tai, kad dauguma priklausančių RBD buvo ir masonų ložių nariai, kaip tik ir lėmė draugijos veiklos sėkmę²⁹.

Ieškant panašumų tarp masonų ir Biblijos draugijų, vertėtų atkreipti dėmesį į tai, kad Šv. Rašto studijos istoriniu ir dogminiu aspektu masonų nedomino. Biblijoje ieškota peno dvasiniam gyvenimui, maldingumui ir religiniams jausmams³⁰. Tokia Šv. Rašto samprata buvo labai artima Biblijos draugijų nariams. Be to, masonams galėjo priklausyti bet kurios konfesijos krikščionys. Visiškas indiferentizmas dogmoms bei tikėjimo kryptims – vienas iš svarbiausių ir Biblijos draugijų veiklos principų. Čia, matyt, ir glūdi pagrindinė priežastis, kodėl Katalikų Bažnyčia netoleravo Biblijos draugijų. Atkreiptinas dėmesys, kad XIX a. I pusėje Katalikų Bažnyčia griežtai laikėsi Tridento Susirinkimo nuostatų dėl Šv. Rašto skaitymo, vertimo ir komentavimo, pagal kurias Šv. Rašto tekstai negalėjo būti platinami be Bažnyčios aprobuotų komentarų. Tarp protestantų atsiradusios Biblijos draugijos, kaip minėta, laikėsi priešingos pozicijos. XIX a. pirmaisiais dešimtmečiais buvo išleistas ne vienas specialus popiežiaus raštas prieš Biblijos draugijas. Jos kaltinamos tuo, kad, platinamos Šv. Raštą be jokių komentarų ir siekdamos užsibrėžto tikslo duoti Dievo Žodį kiekvienam pageidaujantiui jam suprantama kalba, netiesiogiai inspiruoja klaidingų Šv. Rašto interpretacijų atsiradimą. Leonas XII 1824 m. enciklika "Ubi Primum" perspėjo, kad tokiu būdu Dievo Žodis gali lengvai būti pakeistas žmogaus žodžiu arba netgi virsti paties velnio balsu³¹. Taigi Šv. Sostas griežtai stojo prieš katalikų dalyvavimą Biblijos draugijų veikloje, kaip ir prieš

priklausymą masonų ložėms. Be fragmentiškų pastebėjimų istoriografijoje, ryšio tarp masonų ir Biblijos draugijų problema išsamiau nenagrinėta. Tokie tyrinėjimai būtų vertingi ne vien Biblijų draugijų veiklos, bet ir ekumeninio sąjūdžio istorijai.

VBD VEIKLOS BRUOŽAI

VBD kaip pavaldaus skyriaus veiklą kontroliavo ir koordinavo RBD. Pagrindinė VBD veiklos kryptis – RBD leidžiamų leidinių ir Šv. Rašto knygų platinimas. Knygas RBD paprastai siųsdavo paštu. Jau 1817 m. sausio 5 d. į Vilnių iš RBD knygyno buvo išsiųstos 5 dėžės su 591 egz. Naujojo Testamento lenkų kalba ir 44 egz. – vokiečių kalba, iš viso už 1861 rb (Naujasis Testamentas lenkų kalba pardavinėtas po 3 rb, vokiečių – po 2 rb)³². Tų pačių metų rugpjūčio mėn. buvo išsiųsta 20 egz. slavų Biblijos, kainuojančios po 10 rb³³. 1818 m. VBD gavo kelias siuntas Šv. Rašto knygų hebrajų kalba³⁴, 1820 m. – 135 egz.: 35 knygas rusų kalba, po 50 – bažnytine slavų ir vokiečių kalbomis³⁵. Kol išplatindavo, gaunamas knygas laikydavo VBD knygyne. Jau 1817 m. VBD išsinuomojo patalpas knygynui ir salę posėdžiams, mokėdama už jas po 30 rb sidabru³⁶. 1819 m. VBD viešajame posėdyje buvo

²⁶ Žr.: Małachowski–Łempicki S. Wolnomularstwo na ziemiach dawnego Wielkiego księstwa Litewskiego (1776–1822). Wilno, 1930.

²⁷ Boudou A. Stolica Święta a Rosja: Stosunki dyplomatyczne między niemi w XIX stuleciu. Kraków, 1928. T. 1. S. 117–119.

²⁸ Пыпин А. Н. Российское Библиейское... С. 111.

²⁹ Шильдер Н. К. Краткое историческое обозрение цели, хода и последствий учреждения Библиейского общества в России // Rusijos nacionalinės bibliotekos. Rankraščių skyrius. F. 859. K. 20. Nr. 10. L. 1–17.

³⁰ Boudou S. Stolica Święta... S. 120.

³¹ Remiamasi citata iš str.: Gillis J. M. Bible Societes // The Catholic Encyclopedia. New York, 1913. Vol. 2. P. 544–545.

³² Ataskaitos apie knygų išsiuntimą // RVIA. F. 808. Ap. 1. B. 2. L. 60.

³³ Ten pat. L. 98.

³⁴ Ten pat. L. 149, 151, 177.

³⁵ Ataskaitos apie knygų išsiuntimą // Ten pat. B. 130. L. 3.

³⁶ 1817 11 01 RBD posėdžio protokolas // Ten pat. B. 92. L. 152.

pranešta, kad už patalpų nuomą ir apšildymą draugija sumokėjusi 1211 rb 90 kp asignacijomis³⁷. Deja, lokalizuoti, kur buvo įsikūrusi VBD, kol kas nepavyko. Knygyne Šv. Rašto knygos neužsigulėdavo. 1816–1820 m. išplatintos 6963 Šv. Rašto knygos, iš kurių 439 padovanotos neišgalintiems nusipirkti³⁸. Iš Sankt Peterburgo VBD gaudavo RBD išleistas Šv. Rašto knygas įvairiomis kalbomis ir aprūpindavo Lietuvoje gyvenančius kitakalbius. Tai reikšmingas faktas ekumeninio sąjūdžio Lietuvoje istorijai. Tačiau lietuvių kultūros istorijai kur kas svarbesnis kitas VBD veiklos baras – draugijos vaidmuo platinant lietuvišką Naująjį Testamentą, verstą Žemaičių vyskupo J.A.Giedraičio. Aplinkybės taip susiklostė, kad VBD įkurta tuo metu, kada Naujasis Testamentas jau buvo baigiamas spausdinti Vilniaus misionierių spaustuvėje ir jo vertėjas J.A.Giedraitis leidybos išlaidų sąskaitą jau buvo apmokėjęs³⁹. R.Pinkertonas minėtame spalio 23 d. laiške V.Popovui rašė, kad Naujojo Testamento lietuvių kalba visas 5 tūkst. tiražas⁴⁰ bus baigtas spausdinti po 8 ar 10 dienų⁴¹. Tačiau spausdinimas šiek tiek užtruko, baigtas tik 1816 m. gruodyje⁴². Kadangi vertimas leistas tarpininkaujant RBD, dalį tiražo (4 tūkst. egz.) J.A.Giedraitis nemokamai atidavė draugijai, sau pasilikdamas 1 tūkst.⁴³ Iš spaustuvės buvo gauti neįrišti egzemplioriai, taigi pirmiausia reikėjo juos įrišti. RBD nurodė, kad būtų įrišta oda, nes popierinis įrišimas nuo dažno šių knygų naudojimo greitai susidėvės⁴⁴. Vienos knygos įrišimas oda Vilniuje kainavo 2 rb asignacijomis, Sankt Peterburge – 1 rb 50 kp⁴⁵. VBD pinigų 4 tūkst. Naujojo Testamento egzempliorių įrišimui neturėjo. Britų ir užsienio Biblijos draugija, gavusi informaciją apie verčiamą Naująjį Testamentą į lietuvių kalbą, buvo atsiuntusi jo leidimui RBD 250 svarų sterlingų. Kadangi leidimo išlaidas padengė pats J.A.Giedraitis, šie pinigai liko, todėl buvo nutarta už juos knygas įrišti⁴⁶. RBD atsiuntė VBD 5 tūkst. rublių⁴⁷. Specialių paieškų reiktų, norint atsakyti, kur lietuviškas Naujasis Testamentas buvo įrištas – Vilniuje ar Sankt Peterburge. Kadangi Sankt Peterburge įrišimas buvo pigesnis, veikiausiai šį darbą ir bus atlikę Sankt Peterburgo knygrišiai, nes vilniškiams būtų reikėję mokėti 8 tūkst. rb⁴⁸. Matyt, tikėtasi, kad ir su transportavimo išlaidomis išeis pigiau. 1819 m. viešame VBD posėdyje pranešta, jog Sankt Peterburgo knygrišiams už lietuviško

Naujojo Testamento įrišimą iš VBD kasos išmokėta 7700 rb asignacijomis (siųsta dukart – 2500 ir 5200 rb)⁴⁹. Įrašai RBD kasos knygoje rodo, kad 1820 m. I pusmetį VBD du kartus siuntė į Sankt Peterburgą po 2500 rb⁵⁰. Už ką siųsti šie pinigai, nenurodyta, tačiau tiksli suma – 5 tūkst. rb – leidžia manyti, kad VBD bus gražinusi skolą. Vadinasi, VBD ne tik Naujojo Testamento leidybos, bet ir įrišimo išlaidų nepadengė (1 tūkst. pasiliktų egzempliorių J.A.Giedraitis įrišo Varniuose savo lėšomis). Lietuvišką Naująjį Testamentą platino vien VBD, nes J.A.Giedraitis iniciatyvos nerodė⁵¹.

VBD platino Šv. Rašto knygas, tarp jų ir lietuvišką Naująjį Testamentą, pasitelkusi platintojus, vadinamuosius korespondentus. Tarp jų buvo nemaža dvasininkų. Aktyvumu pasižymėjo Žemaičių vyskupijos kunigai: Alsėdžiuose – Jonas Matulevičius (Matulewicz), Skuode – Jochimas Dovsinas (Dowsin), Rietave – Mykolas Silvestra- vičius (Sylwestrowicz), Šiluvoje – Valerijonas Zbužinskis (Zburzyń- ski), Veliuonoje – Juozapas Omulskis (Omulski), Batakiuose – Jonas

³⁷ Pierwsze posiedzenie publiczne oddziału Wileńskiego Rosyjskiego Towarzystwa Biblijnego. Wilno, 1819. S. 7.

³⁸ Drugie zdanie sprawy z działań komitetu oddziału Wileńskiego Towarzystwa Biblijnego Rosyjskiego na publicznem posiedzeniu dnia 4 lutego 1821 r. Wilno, 1821. S. 22.

³⁹ 1817 09 11 J.A.Giedraičio laiškas A.Golycinui // RVIA. F. 808. Ap. 1. B. 8. L. 163–164.

⁴⁰ Naujasis Testamentas buvo pradėtas spausdinti 1 tūkst. egz. tiražu. RBD prašymu nutarus leisti 5 tūkst. egz., reikėjo papildomai išspausdinti ir tą dalį teksto, kurio tebuvo išspausdintas 1 tūkst. egz.

⁴¹ 1816 06 23 R.Pinkertono laiškas // RVIA. F. 808. Ap. 1. B. 8. L. 144.

⁴² 1817 02 10 J.A.Giedraičio laiškas A.Golycinui // Ten pat. L. 150.

⁴³ 1817 06 16 J.A.Giedraičio laiškas A.Golycinui // Ten pat. L. 154.

⁴⁴ 1817 05 24 A.Golycino laiškas J.A.Giedraičiui // Ten pat. L. 155.

⁴⁵ 1817 01 01 RBD posėdžio protokolas // Ten pat. B. 92. L. 148.

⁴⁶ 1818 06 23 A.Golycino raštas RBD ūkiniam komitetui // Ten pat. B. 8. L. 169.

⁴⁷ 1818 06 23 A.Golycino raštas VBD // Ten pat. L. 170.

⁴⁸ 1817 09 20 A.Bucharskio laiškas V.Popovui // Ten pat. L. 166.

⁴⁹ Pierwsze posiedzenie ... S. 7.

⁵⁰ RBD kasos knyga // RVIA. F. 808. Ap. 1. B. 3. L. 175.

⁵¹ 1818 06 11 A.Bucharskio laiškas V.Popovui // Ten pat. B. 8. L. 111–112.

Dobševičius (Dobszewicz), Varniuose – Martynas Žakevičius (Żakiewicz), išplatinę apie 2000 Šv. Rašto knygų⁵². 1820 m. lapkričio 25 d. RBD komiteto posėdyje skaitytas pranešimas iš Vilniaus, kad draugijos skyrius nusprendęs Šv. Rašto platinimui turėti savo korespondentų ir Vilniaus gubernijoje. Kartu pranešama, jog Vilniaus vyskupijos generalinis vikaras T.Kundzičius (Kundzicz) įsipareigojo siuntinėti Biblijos draugijos leidinius dekanams ir provinciolams, kad šie tas knygas platintų⁵³. Į Biblijos platinimo darbą buvo įtraukta ir pasauliečių. Antai grafas Platonas Zubovas (Zubov) savo valstiečiams nupirko 300 egz. lietuviško Naujojo Testamento ir 200 egz. latviško⁵⁴. Šv. Rašto knygas, gautas per VBD, Telšiuose platino apskrities bajorų vadovas Stanislovas Pilsudskis, Raseiniuose – Mykolas Ivanovičius (Iwanowicz), Šiauliuose – Tadas Šemiota (Szemiota)⁵⁵. Uolumu pasižymėjo Ukmergės bajorų vadovas Antanas Žagiela (Żagiell?) ir teismo raštininkas Liudvikas Koncevičius (Koncewicz)⁵⁶. Iki 1822 m. VBD išplatino Šv. Rašto knygų daugiau kaip už 10 tūkst. rb⁵⁷.

Į religinių knygų platinimą buvo įtrauktas ir universitetas, nors kai kurie profesoriai ir nepritarė VBD veiklai. M. Biržiška mini, kad Teologijos skyrius griežtai atmetė J. Saunderso prašymą leisti platinti mokyklose RBD tarpininkavimu leistą Naująjį Testamentą lenkų kalba⁵⁸. Tačiau 1819–1821 m. universitetui iš VBD knygyno buvo išduotos lenkiško Naujojo Testamento 854 knygos⁵⁹. Tai, ko gero, ir buvo 1816 m. J. Saunderso iniciatyva išleistas Naujasis Testamentas. Be to, universitetas palaikė ir tiesioginius ryšius su RBD. Antai 1823 m. sausio 15 d. A. Bucharskio (Bucharski) vardu RBD išsiuntė dėžes su knygomis Vilniaus švietimo apygardos mokykloms⁶⁰, iš viso 216 Šv. Rašto knygų lotynų, prancūzų, vokiečių, lenkų, bažnytine slavų ir graikų kalbomis už 699 rb 80 kp⁶¹. 1823 m. balandžio mėn. RBD iš universiteto gavo už jas 700 rb⁶². Tai, kad sąskaitą apmokėjo universitetas, dar vienas argumentas, leidžiantis abejoti istoriografijoje vyraujančiu teiginiu, jog universitetas ryšių su draugija nepalaikė.

Be Šv. Rašto knygų platinimo – svarbiausios VBD veiklos krypties, – draugija užsiėmė ir leidyba. Atskiromis knygelėmis išleisti 1819 ir 1821 m. viešų susirinkimų protokolai. Informacinių leidinių rengimas ir leidimas šiuo atveju iškalbingas faktas,

rodantis, kad VBD stengėsi išeiti į viešumą ir būti žinoma. Todėl vargu ar galima VBD priskirti prie Vilniuje veikusių slaptų organizacijų, net jeigu ir būtų argumentuotai įrodyti ryšiai su masonų ložėmis. Kai kurie draugijos veiklos aspektai aiškiai rodo, kad tuo metu visuomenė apie VBD žinojo, maža to – dėl jos diskutavo. Čia vertėtų atkreipti dėmesį į vokiečių kunigo, Naujojo Testamento vertėjo į vokiečių kalbą (1807) Jono Henriko Eso van Leandro (Ess van Leandr; 1775–1847) veikalo⁶³, kuriame įrodinėjama Šv. Rašto skaitymo nauda, pasirodymą. Šis darbas buvo išverstas į lenkų kalbą ir išleistas VBD iniciatyva. 140 puslapių knygelėje, remiantis Bažnyčios Tėvų mokymu, įrodinėjama, kad kiekvienas krikščionis privalo pats skaityti Bibliją, ypač Naująjį Testamentą. Pasak autoriaus, nepakanka išklausti ištraukų iš Evangelijos ir Apaštalų laiškų, skaitomų bažnyčiose sekmadieniais ir švenčių dienomis, – kiekvienam reikia pačiam gilintis į Šv. Rašto tiesas. Tie, kurie draudžia katalikams skaityti Bibliją, visiškai nežino Bažnyčios Tėvų požiūrio arba menkai apie jį teišmano. Bažnyčios mokymas, autoriaus manymu, ne tik kad nedraudžia, priešingai – skatina skaityti Bibliją visus krikščionis, taigi ir katalikus⁶⁴. Šio vokiečių kunigo veikalo pasirodymas buvo inspiruotas būtinybės paneigti tuo metu Lietuvoje visuomenėje intensyviai populiarintą priešingą nuomonę apie Šv. Rašto skaitymą. 1816 m. pabaigoje „Dziennik Wileński“ išspausdino F. N. Golianskio verstą vieno žymiausių Liudviko XIV laikų Prancūzijos dvasininkų, arkivyskupo

⁵² Drugie zdanie... S. 22.

⁵³ 1820 11 25 RBD posėdžio protokolas / / RVIA. F. 808. Ap. 1. B. 155. L. 126.

⁵⁴ Drugie zdanie... S. 28.

⁵⁵ Ten pat. P. 30.

⁵⁶ Ten pat.

⁵⁷ 1822 02 08 RBD posėdžio protokolas / / RVIA. F. 808. Ap. 1. B. 182. L. 9.

⁵⁸ Biržiška M. Biblijų draugijos... P. 827.

⁵⁹ Drugie zdanie... S. 28.

⁶⁰ 1823 01 15 RBD sąskaita / / RVIA. F. 808. Ap. 1. B. 165. L. 120.

⁶¹ Ten pat.

⁶² Draugijos kasos žiniaraščiai 1823–1825 / / Ten pat. B. 26. L. 221.

⁶³ Ess van Leandr. O potrzebie i pożytku czytania Pisma świętego. Wilno, 1819.

⁶⁴ Ten pat. P. XII.

Fenelono (Fenelon François de Saignac de la Mothe; 1651–1715) straipsnį⁶⁵. Remiantis Tridento Susirinkimo nutarimais, jame kategoriškai teigiama, kad leidimas kiekvienam norinčiam skaityti Šv. Raštą gimtąja kalba atneštų daugiau žalos negu naudos. Pasak autoriaus, tokį leidimą išimties tvarka gali duoti tik vyskupai. Pasisakymų prieš Šv. Rašto skaitymą populiarinimas aiškiai rodo, kad aplinka VBD veiklai buvo ne itin palanki. R.Pinkertonas, lankydamasis Vilniuje praėjus porai metų po draugijos įkūrimo, rašo apie priešišumą, su kuriuo susidūrė draugija⁶⁶. Manytina, kad tam tikro priešiškumo būta jau steigiant draugiją, nes VBD steigiamasis susirinkimas vyko praėjus mėnesiui po paskelbimo garsiosios popiežiaus Pijaus VII 1816 09 16 brevės „Magno et acerbo dolore“, kuria Šv. Tėvas pasmerkė metropolito S.Sestrencevičiaus Bogušo dalyvavimą RBD veikloje, reikalaujamas nutraukti bet kokius ryšius su ja⁶⁷. Lietuvos katalikų visuomenė šią brevę, be abejo, pastebėjo ir, atrodo, ji bus turėjusi įtakos VBD nuostatų formuluotėms. Steigiamajame draugijos susirinkime M.Pliaterio Zybergo skaityto nuostatų projekto viso teksto nepavyko rasti, tačiau iš turimų fragmentų matyti, kad, palyginti su RBD 1812 m. patvirtintais nuostatais, čia akcentuojami kai kurie nauji dalykai, kaip antai: deklaruojama, kad draugijos platinami Šv. Rašto vertimai yra derinami su to krašto, kuriuose platinama, dvasininkija, jai priklausanti išimtinė teisė komentuoti sunkesnes Šv. Rašto vietas⁶⁸. Iš tolesnio teksto aiškėja, kad šie teiginiai deklaratyvūs, nes specialiai pabrėžta, jog Šv. Raštas bus leidžiamas ir platinamas be jokių priedų ir komentarų⁶⁹. Vadinas, VBD steigėjai buvo priversti laviruoti, norėdami išvengti priešiškos reakcijos, kurią galėjo katalikiškoje Lietuvos visuomenėje sukelti popiežiaus pasmerktos draugijos įsteigimas. To padaryti, deja, nepavyko. R.Pinkertonas apgailestaudamas rašė, kad iš sakyklų ir per spaudą draugiją piktai puola Romos katalikai. Pasak autoriaus, vienas iš jų, universiteto profesorius F.N.Golianskis, išspausdinęs daug žalos pridariusį pamfletą „Ar kiekvienas gali skaityti Bibliją“⁷⁰. Tokios publikacijos nėra F.N.Golianskiui priskiriamų darbų sąrašė, tad gali atrodyti, kad R.Pinkertonas čia bus suklydęs. Žinoma, kad Vilniaus misionierių spaustuvė 1817 m. išleido panašaus pavadinimo 24 puslapių lenkišką brošiūrą, kurios autorius

nenurodytas⁷¹. J. Bielinskis, universiteto istorijoje rašydamas apie VBD, iškelia versiją, kad jos autorius tikriausiai yra A. Pohl (Pohl; 1742–1820), kunigų misionierių vienuolyno Vilniuje vizitatorius, Vilniaus dvasinės seminarijos profesorius⁷². K. Estreicherio (Estreicher) bibliografijoje ši knygelė be išlygų priskirta A. Poliui⁷³. Vėliau sudarytoje bibliografijoje taip pat neabejojama A. Polio autoryste⁷⁴. Kadangi žinoma, jog F.N. Golianskis buvo nepalankus VBD, visai tikėtina jį esant minėto darbo autoriumi, kaip ir nurodo R. Pinkertonas.

Remdamasis Katalikų Bažnyčios tradicija, brošiūros autorius pabrėžia, kad pagal Bažnyčios mokymą Šv. Rašto tiesų perdavimas yra ganytojų kompetencija. Pasak autoriaus, Šv. Rašte daug sunkiai suprantamų ir paaiškinamų vietų, turinčių slaptą prasmę, kurią ne kiekvienas sugeba suvokti. Leisti skaityti Bibliją kiekvienam be išimties, autoriaus manymu, būtų tas pat, kaip visiems liepti skaityti Vergilijų, Ovidijų ar Telemachą⁷⁵. Klaidingai suprantamas Šv. Raštas lengvai gali būti blogam panaudotas ir taip padaryti daug žalos⁷⁶. Iš Anglijos sklindančias idėjas, kad kiekvienas krikščionis privalo skaityti Bibliją, autorius vertina neigiamai, Šv. Rašto knygų platinimo sąjūdį apibūdindamas kaip

⁶⁵ Fenelon. O czytaniu Biblii w terażniejszych językach // Dziennik Wileński. 1816. T. 4. S. 400–411.

⁶⁶ Pinkerton R. Russia: or Miscellaneous Observations on the Past and Present State of that Country and his Inhabitants. London, 1833. P. 95.

⁶⁷ Spausdinta: Malou J.-B. La lecture de la Sainte Bible en langue vulgaire. Louvain, 1846. Vol. 2; Cit. pagal: Brumanis A. Mgr Stanislas Sistrzencewicz-Bohusz. Louvain, 1986. P. 283.

⁶⁸ Wiadomość // Kurjer Litewski. 1816. N 98.

⁶⁹ Ten pat.

⁷⁰ Pinkerton R. Russia... P. 95.

⁷¹ Rozprawa czy wolno wszystkim bez braku czytać księgi Pisma Świętego, w językach kraiovych drukowane. Wilno, 1817.

⁷² Bieliński J. Uniwersytet Wileński... S. 606.

⁷³ Pohl Jędrzy // Estreicher K. Bibliografia Polska XIX stolecia. Kraków, 1876. T. 3. S. 438.

⁷⁴ Źr.: Pohl Andrzej // Nowy Korbut. Bibliografia literatury polskiej – Oświecenie. W-wa, 1970. T. 6. S. 36.

⁷⁵ Rozprawa... S. 6.

⁷⁶ Ten pat. P. 10.

ereziją, kurios skleidėjai siekia silpninti ir iškraipyti teisingą Jėzaus Kristaus religiją⁷⁷. Tokio turinio brošiūra, aišku, tik sunkino VBD veiklą.

DĖL VBD UŽDARYMO

Draugijos uždarymo problemos nagrinėjimui reikėtų nuodugnesnių tyrimų. Turima faktografinė medžiaga kol kas neleidžia detaliai rekonstruoti paskutiniojo VBD veiklos periodo, kartu ir nustatyti uždarymo priežastis. Iš istoriografijos (A. Pypinas) matyti, kad RBD, drauge ir VBD, kaip Sankt Peterburge veikusios draugijos skyriaus, uždarymą sąlygojo daug priežasčių, ne vien neigiama Šv. Sosto nuostata Biblijos draugijų atžvilgiu⁷⁸.

M. Biržiškos manymu, po 1821 m. VBD veikla apmirė⁷⁹. Patikslinus paaiškėjo, kad toks teiginys pernelyg kategoriškas. Įrašai RBD kasos knygoje rodo, kad ir 1823 m. iš Vilniaus už knygas gauta 695 rb asignacijomis ir 1 rb 25 kp sidabru⁸⁰. Vadinas, VBD ir toliau dirbo kryptingai – platino iš Sankt Peterburgo gaunamas knygas. Formali paskutinė VBD veiklos istorinė data – 1826 07 15. Tą dieną Nikolajus I pasirašė įsaką, nurodydamas tuometiniam RBD prezidentui stačiatikių metropolitui Serafimui perduoti RBD lėšas (du milijonus rublių) ir visų reikalų tvarkymą Švenčiausiajam Sinodui⁸¹. Draugija nustojo egzistavusi, kartu uždaryti ir 289 draugijos skyriai ir skyreliai įvairiose imperijos vietose, tarp jų ir Vilniuje.

IŠVADOS

1. VBD (1816–1826) veikė RBD skyriaus teisėmis ir buvo tiesiogiai pavaldi Sankt Peterburge įsikūrusiai draugijai. Pagrindinė VBD veiklos kryptis – RBD leidžiamos religinės literatūros ir Biblijos įvairiomis kalbomis platinimas Lietuvoje.
2. VBD – pirmoji Lietuvoje ekumenine dvasia veikusi organizacija. Platindama Šv. Raštą įvairiomis kalbomis ir taip prisidėdama prie religinės gyventojų kultūros ugdymo, draugija daug nuveikė ir

skleisdama Dievo Žodį lietuvių kalba: VBD išplatino Žemaičių vyskupo J.A.Giedraičio parengtą Naujojo Testamento (1816) vertimą.

3. Katalikų Bažnyčia, tuo metu nuosaikiai žiūrėjusi į Biblijos platinimą ir smerkusi Biblijos draugijų veiklą, netiesiogiai inspiravo opozicijos Biblijos draugijos atžvilgiu susiformavimą. Lietuvoje aplinka draugijos veiklai taip pat nebuvo palanki (diskusija dėl Šv. Rašto skaitymo), nors Lietuvos Katalikų Bažnyčios hierarchai (J.A.Giedraitis, J.Stroinovskis, J.Civinskis) dalyvavo RBD ir VBD veikloje.

4. VBD nebuvo slapta organizacija, tačiau per savo narius su tuo metu veikusiomis slaptomis draugijomis, pirmiausia masonų ložėmis, ryšius palaikė.

5. Ryšiai su masonais, neigiamas Katalikų Bažnyčios požiūris į Šv. Rašto platinimą turėjo įtakos, kad draugija ilgam liko XIX a. Vilniaus kultūrinio gyvenimo šešėlyje.

⁷⁷ Ten pat. P. 16.

⁷⁸ Пыпин А. Н. Российское Библейское... С. 223–261.

⁷⁹ Biržiška M. Biblijų draugijos... P. 827.

⁸⁰ RBD kasos knyga // RVIA. F. 808. Ap. 1. V. 3. L. 318.

⁸¹ О возложении на Святейший Синод ведения и распоряжения имущества Российского Библейского общества // Полное собрание законов Российской империи. Изд. 2-ое. СПб., 1830. Т. 1. № 475. С. 785.